

Etelä-Savon murteiden *mähän*-illatiivista

Aila Mielikäinen

Virittäjän numerossa 2/1978 (s. 139—157) on Pekka Lehtimäki käsitellyt suomen murteiden *mähän*-tyyppistä illatiivia ja todennut, että pitkävokaalisten illatiivimuotojen vaikutus on sellaisenaan liian yksioikoinen selitys sen syntyyn. Eri murteista hän onkin löytänyt äänneopillisia ja morfologisia piirteitä, jotka ovat laukaissut analogiakkehityksen. Mm. eteläsavolaisten murteiden *muahā*-illatiivin Lehtimäki selittää morfologiseksi murre-rajailmiöksi, nimittäin kaakkoishämäläisten ja kaakkoismurteiden *mielehē*-tyypin »välilliseksi heijastumaksi». Tarkoitukseni on seuraavassa täsmentää pitkävokaalisen analogiatyyppin eteläsavolaista levikkiä ja esittää muutamia näkökohtia, jotka puolustavat eteläisistä naapurimurteista riippumatonta kehitystä.

1. Aineistoni perusteella *muahā*-illatiivi kuuluu lähinnä vain Hirvensalmen murteen illatiivijärjestelmään, ja idiolekteittain olen tavoittanut sitä myös Mäntyharjun ja Pertunmaan sekä Mikkelin ja Ristiinan puolelta. Hirvensalmi on siis tämän suppean, yhtenäisen levikkialueen keskus, ja muuten tyyppiä on pidettävä satunnaisena; tosin tilapäisetkin esiinty-

mät osoittavat pohjimmiltaan samaa illatiivin yhdenmukaistumispyrkimystä. *mielehē*-tyypin alueeseen kuuluvat Etelä-Savosta Kettusen merkitsemien Pertunmaan, Mäntyharjun ja Suomenniemien¹ lisäksi Ristiina. *h*:llisten muotojen rinnalla käytetään kuitenkin *mielese*^x ~ *mielese*^x -tyyppisiä *h*:ttomia variantteja.

2. *h*:n säilyttänyt omistusliitteinen illatiivi on Hirvensalmen murteessa täysin tuntematon, ja on vaikea kuvitella, että se olisi laukaissut illatiivimuotojen yhdenmukaistumista vieraassa ympäristössä. Sen foneemi- ja tavarakenne sekä useimmiten myös sandhiedustus ovat aivan erilaiset kuin *mähän*-tyyppissä, ja vokaalinpidentys vastaa jo kokonaan eri morfeemia. Kun *h*:n olennainen säilyttäjä on ollut sivupainollinen tavu eikä pitkä vokaaliaines, jäävät vaikutusyhteydet pelkän 3. persoonan omistusliitteen varaan (vrt. *mielehein*, *mielehenne*), ja senkin mahdollisuuksia vähentävät muut liitevariantit (*mielese*^x ~ *mielese*^x ~ *mielehese*^x).

Jos selitystä halutaan silti etsiä 3. persoonan omistusliitteisistä muodoista, on Etelä-Savon läntisissä murteissa (mm.

¹ Suomenniemi kuuluu tärkeimpien piirteidensä perusteella Etelä-Savon murteisiin.

Hir) läheisempikin malli: tyyppi *muahāse^x* ~ *muahāsa^x*, jossa vokaalinpidennys kuuluu possessiivisuffiksiin. Tämä muotohan on mahdollista jäsentää uudelleen *poikāse^x*-tyyppisen illatiivin tapaan *muahā + se^x* (vrt. illat. *poikā + se^x*, partit. *poikō + se^x* jne.), siis toisin kuin muut paikallissijat (*muallāse^x* ~ *muallā*). Epäilen silti, että tällaisetkin omistusliitteiset muodot ovat saattaneet enintään tukea *muahā*-tyypin syntyä, sillä niiden frekvenssi jää varsin pieneksi.

3. Pekka Lehtimäen laatiman kartan mukaan *mielehē*-tyyppi ei ole omalla alueellaankaan saanut enemmälti aikaan *māhan* → *māhān*-analogiaa. Jos ilmiö taas on tyyppillinen vain raja-alueelle, odottaisi pitkävokaalisen illatiivin levikkialueen olevan huomattavasti laajemman, sillä pohjoista murrerajaa riittää Päijänteen länsipuolelta Laatokan rannikolle saakka. Yhdenmukaistumisen tueksi onkin etsittävä toisenlaisia taustavoimia.

Etelä-Savon länsiosissa, mm. Hirvensalmen murteessa, on illatiivin päätteiden loppu-*n* kadonnut aina pitkän vokaalaineksen jäljestä (*aittä* : *aitto*, *vierāsē* : *vieraisi*) ja miltei aina myös *hVn*-päätteestä, jossa se on vain vähämerkityksinen morfeemin osa. Ilmeisesti kadon vuoksi on rinnalle päässyt päijät- ja kaakkoishämäläisistä murteista leviämään **k*-loppuinen *muaha^x*-tyyppi (KanN, Hir, MänH, PerM). Jo pelkkä -*n*:n kato on luonut hyvät edellytykset vokaalin kvantiteetin muutokselle, ja varsinkin *muaha(n)* ~ *muaha* ~ *muaha^x* -vaihtelussa on analoginen *hVV*-pääte ollut koko illatiivisarjaa yhtenäistävä vaihtoehto. -*n*:n kadottua on vokaalinpidennys ollut sitä paitsi tärkeä kvantiteetin tasapainottaja (huom. myös *jo-*, *mi-*, *ke*-vartaloiden poikkeuksellinen asema murteittain).

4. Etelä-Savon itäosissa illatiivisysteemi ei ole enää yhtä selkeä, vaan supistumavartaloissa vaihtelevat lyhytvokaaliset *sen* ~ *se^x* ja *hVn* -päätteet, ja -*hen* ~ -*hin* voi liittyä myös muihin 2-tavuisiin monikkovartaloihin (*aittoihen* ~ *aittohen*, *järvihen*); vrt. esim.

Hir	Sul
<i>muahā</i> : <i>maihi</i>	<i>muaha(n)</i> : <i>maihi(n)</i> ~ <i>maihe(n)</i>
<i>aittä</i> : <i>aitto</i>	<i>aittä(n)</i> : <i>aitto(i)he(n)</i>
<i>järvē</i> : <i>järvi</i>	<i>järvē(n)</i> : <i>järvihe(n)</i>
<i>vierāsē</i> : <i>vieraisi</i>	<i>vierāsē(n)</i> : <i>vieraihe(n)</i>

Näistä yksinkertaistetuista sarjoista näkyy siis, että jälkimmäinen järjestelmä ei perustu pitkävokaalisiin muotoihin, vaan *hVn*-päätteen valta-asemaan, mikä on puolestaan säilyttänyt lyhyen vokaalin. Säilymistä on ilmeisesti tukenut myös monikon *e*:llinen *hen*-pääte, jonka alue päättyy lännessä juuri Mikkelin ja Ristiinan tienoille. Jyrkkää rajaa mainitsemieni järjestelmien välillä ei ole, joten murrerajailmiöstä ei tässä yhteydessä voi puhua.

5. Vermlannin savolaismurteiden edustus osoittaa, että illatiivi on voinut yhdenmukaistua aivan itsenäisesti ilman naapurimurteiden vaikutusta. Hirvensalmen murrekin on monessa suhteessa kehittynyt melko eristeisessä asemassa, mikä näkyy sen useista omaperäisistä analogiamuodosteista. *muaha* → *muahā* -muutosta vastaava ilmiö on tapahtunut myös murteen omistusliitteistössä: *se^x* ja *ne^x* -suffiksit ovat saattaneet muuttua pitkävokaaliksi: *poikāse^x* → *poikāsē*, *ajallāne^x* → *ajallānē*. Malliksi on riittänyt omistusliitteeseen kuuluva tai — 3. persoonassa — sitä vastaava vokaalinpidennys (*poikā* ~ *poikāse^x* 'poikansa', *poikāne^x* : *pojallā* ~ *pojallāse^x* jne.). Päinvastaisesta kvantiteetinmuutoksesta sopii taas esimerkiksi Ristiinan murteen omistusliitteinen taivutus: *se^x* ja *ne^x* -suffikseja edeltävä pitkä vokaali on partitiivissa, illatiivissa, monikon genetiivissä ja aktiivin 2. partisiiipissa lyhennyt muiden sijojen mallin mukaan: partit. *poikose^x*, illat. *poikase^x*, mon. genet. *poikise^x*, partis. *nāhnese^x* — vrt. *kättāse^x*, *kāssāsē^x* jne. Tässä tapauksessa on kyseessä siis selvä murrerajailmiö, joka korostaa omistusliitejärjestelmien -*se^x* (Riina, SuomN) ja vok.pid. + *se^x* (esim. Hir, Mik) vastakkaisuutta. Mikäli omis-

tusliitteiset muodot yleensä ovat vaikuttaneet *muahä*-illatiivin syntyyn, kiinnittyy huomio Ristiinan murteen yhtenäisiin *muahase^x* : *poikase^x* : *kätese^x* ja *muahä* : *poikä* : *kättä* -illatiivisarjoihin.

Olen edellä yrittänyt osoittaa, että Hirvensalmen murteen *muahä*-tyyppillä ei ole yhteyksiä *mielehē*-tyyppiin, vaan että illatiivin yhdenmukaistumiseen on johtanut pohjimmiltaan murteen oma yksinkertainen järjestelmä. Etelä-Savon läntisten ja itäisten murteiden vertailu taas tuo mieleen jopa sen mahdollisuuden, ettei

māhan → *māhān* -muutokseen aina tarvita muuta äänne- tai muoto-opillista laukaisinta, vaan murteittain on tällä »helpolla» analogialla ollut pikenminkin selviä esiteitä. Omistusliitteisten muotojen osuutta ei silti ole syytä täysin unohtaa: illatiivin päätteiden ja 3. persoonan omistusliitteiden samankaltaisuus on monissa nyky-murteissakin kiistaton, mutta niiden vaikutusyhteyksiä tarkasteltaessa on otettava huomioon molemmat järjestelmät kokonaisuudessaan.

Über den Typ *māhān* in den Dialekten von Südsavo

Aila Mielikäinen

In Nummer 2/1978 der Zeitschrift *Virittäjä* hat Pekka Lehtimäki den Illativ vom Typ *māhān* in den finnischen Dialekten behandelt und festgestellt, dass der Einfluss der Illativformen mit langem Vokal (*mielēn*) nicht allein zur Erklärung ausreicht. Der Typ *māhān* in den westlichen Dialekten von Südsavo wird von Lehtimäki denn auch als Erscheinung an der Dialektgrenze gedeutet, als »indirekte Widerspiegelung» des mit Possessivsuffix versehenen Illativs *mielehē* der Südosthäme- und Südostdialekte. Das Analogiemodell dürfte auch näher zu finden sein.

In den westlichen Teilen von Südsavo ist Hirvensalmi das eigentliche Zentralgebiet des Typs *māhān*; im dortigen Dialekt ist die Form *mielehē* mit *h* gänzlich unbekannt. Da der Typus *mielehē* bereits in seiner Phonem- und Silbenstruktur vom Typ *māhān* abweicht und da seine Vokaldehnung durch ein gänzlich anderes Morphem vertreten wird, kann man sich schwer vorstellen, dass er auf einen fremden Dialekt hätte einwirken können. Der Illativ *mielehē* hat nicht einmal in seinem eigenen Gebiet in grösserem Umfang den Wandel *māhan* → *māhān* bewirken können, und seine Frequenz hätte auch gar nicht dazu ausgereicht (vgl.

mielehein, mielehenne, mielehese usw.).

Das Illativsystem des Dialekts von Hirvensalmi ist einschliesslich des langen vokalischen Elements und des Schwundes vom Auslaut *-n* so einfach, dass es leicht auch die auf *-hVn* endenden Formen hat mit sich reissen können, zumal das *-n* auch in diesen meist geschwunden ist, vgl. *mielē* : *mieli*, *aittā* : *aittoi*, *vieräsē* : *vieraisi*, *muahan* > *muaha* → *muahā* : *maihī*. Das Bedürfnis nach Vereinheitlichung wurde offenbar verstärkt durch den aus dem Westen übernommenen, auf **-k* endenden Typ *muaha^x*; im Hintergrund hat man dabei auch an die possessivsuffixierte Reihe *mielēse^x* : *vieräsēse^x* : *muahāse^x* denken können, in deren Form *muahāse^x* die Vokaldehnung zum Possessivsuffix gehört. — Das Illativsystem der östlichen Dialekte von Südsavo beruht wiederum auf der Vorrangstellung der Endung *-hVn* (*muahan*, *aittoihen*, *järvihein*, *vieraihein* usw.), weshalb der Wandel *muahan* → *muahā* unmöglich gewesen ist.

In den westlichen Dialekten von Südsavo gibt es auch andere Beispiele für eine eigenständige Vereinheitlichung der Quantität; hierher gehören u.a. die Vokaldehnung der Suffixe *se^x* und *ne^x* im Dialekt von Hirvensalmi (*poikāse^x* → *poikāse* 'sein Sohn', *ajallāne^x* → *ajallānē*

'zu unserer Zeit, zu eurer Zeit'; vgl. auch *poikā* 'sein Sohn', *ajallā* usw.) sowie die kurzvokalischen Formen mit Possessivsuffix im Dialekt von Ristiina (III. *kälene^x* pro *kältene^x*, Partit. *poikose^x* pro *poikōse^x*, Gen. Pl. *käsise^x* pro *kässise^x* usw.).

Diese Fälle zeigen, dass man auch bei der Suche nach den Ursachen des Wandels *māhan* → *māhān* in Südsavo in erster Linie das eigene Illativsystem des Dialekts untersuchen muss.

Osoite:
Anschrift:

Jyväskylän yliopisto
Suomen kielen ja viestinnän laitos
Seminaarinkatu 15
SF-40100 Jyväskylä 10

Semanttiset valintarajoitukset ja etymologia: *setviä*-verbin juuret

Martti Nyman

Emile Benvenisten, Yakov Malkielin ja J. Peter Maherin tutkimukset¹ osoittavat esimerkillisellä tavalla, että mahdollisten etymologisten ratkaisujen erottaminen mahdollisista edellyttää filologisten ja lingvististen metodien yhdistämistä. Artikkelissaan »*Setviä*-verbin alkuperä» (Vir. 2/1978 s. 132—138) Paavo Pulkkinen avaa käyttökelpoisia filologisia näköaloja etymologista selitystä vailla olevan *setviä*-verbin synnyn selvittämiseksi, mutta jättää lingvistisen analyysin puolitiehen. Koska hänen ehdotuksensa tämän johdosta ei ilmeisestikään ole lingvistisesti riittävän kurinalainen, lienee paikallaan jatkaa asian *setvimistä*.

Setviä-verbin itäinen levinneisyys (ks. Pulkkisen murrekarttaa, s. 133) sekä vastineiden puuttuminen sukukielistä tarjoavat sen luontevan työhypoteesin, että *setviä* saattaa olla venäläisperäinen lai-

nautuma. Pulkkinen ehdottaa, että *setviä* on affektiivinen verbimuodoste venäjän *чeтвeрть* 'neljännes; setvertti' -substantiivista. Tämä ratkaisu on fonologisesti ongelmaton, ja morfologisestikin se täyttäneen luontevuusvaatimukset, sillä rakenteeltaan tyyppillisesti epäkonventionaalisena affektiivinen sanasto ei useinkaan anna mahdollisuuksia koko juuren rekonstruomiselle (ks. R. Anttila, Vir. 1976 s. 131), vrt. *arsina* → *arssia* (Pulkkinen, s. 136).

Vaikeudet ovat semanttisia. Pulkkinen tosin esittää semanttisen analyysin kannalta hyvinkin käyttökelpoisen aineiston (s. 132, 134), mutta jättää sen hyödyntämättä omaksuessaan Nykysuomen sanakirjan osittain harhaanjohtavan määrittelyn (»selvitellä, pohtia, seuloa, ruotia, punninta»).

Semantiikan ja syntaksin teorian kehi-

¹ Esim. E. Benveniste, *Indo-European Language and Society*, London: Faber and Faber 1973; Y. Malkiel, *Essays on Linguistic Themes*, Berkeley: Univ. of California Press 1968; J. P. Maher, *Papers on Language Theory and History I: The Paradox of Creation and Tradition in Language*, Amsterdam: Benjamins 1977.